

THE PHENOMENON OF BILINGUALISM

Abstract: Perspectives on the phenomenon of bilingualism are presented - essence, typology, forms of manifestation, age and factors influencing the mastery of a second language. Everyone points to the idea that this is a complex multifaceted and multilayered phenomenon, which, despite many studies, still leaves many unresolved questions.

Author information:

Neli Diakova

PhD student

at Konstantin Preslavsky – Unoversity of Shumen

✉ n.diakova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

bilingualism, language, characteristics, classification

Езикът като система е феномен, притежание единствено на човека. Отделните звукове се подреждат в думи, думите изграждат изречения, изреченията – текстове. Писмените и устните текстове предават мисли, идеи, съхраняват натрупаното знание, за да ги превърнат в човешки опит. Като социална личност човек се формира именно чрез езика. Той е задължително условие за съществуването на индивида в обществото, както и самото общество не може да съществува без език. Езикът е основно средство за социализация. Той възниква в човешкото общество, развива се и функционира в него и умира заедно с него, защото извън човешкото общество няма език.

Съвременният човешки свят е многоезичен. Различните народи говорят на различни езици. В този смисъл, за да може да общува със света, на човека му се налага да овладява и друг език/езици освен родния(майчиния) език. Това явление се нарича *билингвизъм/полилингвизъм*. Билингвизмът дава възможност да бъдат преодолените националните и културните прегради. Да се изгражда чувство за толерантост към различието, особено когато разноезични общности обитават една територия.

Понятието *Билингвизъм* произлиза от латинската дума *bilingualism* (bi - двоен *lingua* – език). В Съвременен тълковен речник на българския език четем: *Двуетичие; употреба на два езика в една държава. [12]* Двете названия на това явление (*билингвизъм/двуетичие*) са взаимозаменяеми в научната литература. По тази причина всеки индивид, владеещ два и повече езика, се назовава *билингва, полилингва – съответно двуетичен и многоезичен*.

В лингвистиката липсва еднозначно тълкуване на термина *билингвизъм*. Сред представителите на различни школи и направления съществуват различни трактовки относно същността на този феномен, които често си противоречат.

Основният проблем при очертаването на границите на понятието се състои в това, че е сложно да се определи на какъв етап от овладяването на втория език може да се говори за „двуетичие“. Нужно ли е чуждият език да бъде овладян до съвършенство, за да бъде наречен индивидът „билингва“, или е достатъчно разбиране и изразяване в минимална степен, достатъчна да бъдат задоволени определени комуникативни потребности? До каква степен

трябва да бъдат овладени и двата езика? Дали индивидът трябва да може оперира с рецептивните и продуктивни механизми? Усвоени ли са и в каква степен отделните компоненти на езика – лексика, граматика, произношение?

Тясна интерпретация на билингвизма прави В. А. Аврорин. Според него „...двуезичието започва, когато степента на познаване на втория език се доближава до степента на познаване на първия“ [1]

Тази гледна точка се споделя и от американския лингвист Л. Блумфийлд. Той разбира двуезичието по следния начин: „В случаите, когато перфектното овладяване на чужд език не е съпроводено със загуба на родния език, възниква *билингвизъм* (двуезичие), което се състои в еднакво владение на двата езика“ [3]

Други учени смятат, че владенето на който и да е език (включително първия) не може да бъде перфектно. Именно по тази причина те твърдят, че за да се нарече един индивид билингва, е достатъчно да владее езика на минимално ниво, т.е. да има поне малко познания за езика. Това е по-широкото тълкуване на феномена. Към тази гледна точка се придържа и Дж. Макнамара. Ученият твърди, че човек може да бъде наречен двуезичен, ако на втория език той владее една от четирите модалности: говорене, слушане, четене, писане. [15]

Още по-широко тълкуване се наблюдава в определението за билингвизъм на Ф. Грожан [14], според което билингвизъм е използване на два езика (диалекта) в ежедневието. Тук се акцентира върху редовното, ежедневно използване на езиците, а не върху степента на владенето им. В този смисъл използването на езика не трябва да се разглежда извън контекста. Сменят се темите, дискурсивните роли, а заедно с тях и езикът. Комуникация се осъществява не само чрез владение на структурните компоненти на езика (граматика и лексика), но и в зависимост от това кой говори, какво говори, на кого говори и при какви обстоятелства.

Според А. А. Залевская [10] пък е необходимо да се прави разлика между *знаене* на езика и *владение* на езика. Доброто познаване на лексиката и граматиката според нея не е гаранция за успешното и правилното им прилагане в речевата дейност на втория език.

Една от най-успешните дефиниции за двуезичие, използвани досега, е формулировката, дадена от У. Вайнрайх : „Двуезичието е практиката на последователно използване на два езика“ [5]. В тази формулировка, както е видно, ученият не отчита степента на владение двата езика като фактор за наличие на билингвизъм. От тази гледна точка би следвало да се направи изводът, че според Вайнрайх двуезичен е този индивид, който в еднаква степен владее две езикови системи и си служи с тях ситуативно, т.е. според комуникативната ситуация/задача.

Определението на Вайнрайх може да бъде допълнено с това, дадено от В.Ю. Розенцвейг: „Под билингвизъм се разбира владенето на два езика, при което е налице регулярно преминаване от единия на другия в зависимост от комуникативната ситуация“. [11]

В рамките на психологическите и социологическите насоки при изучаването на феномена *билингвизъм* Е. М. Верещчагин въвежда понятията „първична езикова система“ и „вторична езикова система“ в научна употреба [7].

В научната литература едно от най-разпространените определения за двуезичие е това дадено именно от Е.М. Верещчагин. Той пише, че „...човек, който използва само първичната езикова система във всички комуникативни ситуации и ако не използва друга езикова система, може да бъде наречен едноезичен (lit. mono-jazm). Ако в определени ситуации на комуникация се използва друга езикова система (вторична), в този случай носителят на две комуникативни системи (т.е. човек, който може да използва две езикови системи за комуникация) се нарича *билингва* (буквално: двуезичен). Уменията, свързани с първия и втория случай, се наричат монолингвизъм и билингвизъм. Многоезичието се нарича "полилингвизъм". По този начин концепцията за двуезичие предполага задължителната употреба на две езикови системи ” [7]

Билингвизмът представлява интерес за специалистите в различни области на науката. С това се обяснява и наличието на множество гледни точки относно явлениято. **Лингвистиката**

разглежда този феномен във връзка с особеностите на продуцирането на текст на втори език. **Социологията** го разглежда във връзка с поведението или мястото на двуезичния човек или група хора в обществото. **Психологията** разглежда двуезичието от гледна точка на механизмите на речевото производство на нероден език. Двуезичието, разглеждано от позицията на връзката между механизма на речта и текста, е предмет на **психолингвистиката**. Двуезичието, разглеждано от гледна точка на връзката между текста и социалното поведение, е предмет на **социолингвистиката**. Двуезичието, разглеждано в съвкупността от психологически и социологически характеристики, е предмет на **социалната психология**.

Логопедията от своя страна изучава двуезичието от гледна точка на влиянието на речевите нарушения върху процеса на овладяване на устната и писмената реч от билингвални деца.

В зависимост от критериите, залегнали в основата на анализа на явлениято *билингвизъм*, се предлагат различните му класификации и типологии.

Социологията разглежда билингвизма спрямо съотнесеността му с определен социален колектив и според начина на усвояване на чуждия език. По отношение на първия критерий (съотнесеността му с определен социален колектив) се разграничават **индивидуален** – отнесен към един или няколко членове на една езикова общност, несвързани помежду си; **групов** – когато членовете от една езикова общност, принадлежащи на една социална група (семейство, , религиозна общност, професионален колектив), са в състояние да използват в общуването не само първичната езикова система, но и вторичната. Този вид двуезичие се наблюдава най-често, когато е налице културно влияние на една езикова група върху друга езикова група от една и съща социална общност; **масов** – когато на територията на дадена страна живее една цяла езикова общност (например роми на територията на България, Унгария, Русия и др.), чийто майчин език не е официалният език на тази страна [7].

Спрямо втория критерий (начина на усвояване на чуждия език) има два различни типа многоезичие – **неконтролирано** (или естествено) усвояване на втори език и **контролирано** (изкуствено) усвояване на втори език чрез преподаване (учене) [16]. Изкуствен тип двуезичие се развива, когато езиковото обучение се провежда в училище или в специализирани курсове, в часовете по чужд език в национално общообразователно училище. И при двата типа е налице определен вид обучение. И в двата случая се упражнява корекция, но механизмите на учене и механизмите на контрол са коренно различни. В много случаи се наблюдава преплитане на двата вида двуезичие. Някои учени го наричат **синтезирано** [7]. Например децата на емигранти учат езика на държавата, в която живеят неконтролирано, контактувайки със своите приятели, съученици, съседи, а в същото време го усвояват и в училище – контролирано.

Според К. М. Рил [16] има две възможности за неконтролирано (естествено) овладяване на втори език. В единия случай малкото дете (на около тригодишна възраст) овладява втория език точно по същия начин, както и основния език. Поради това в научната литература се говори за „втори роден език“. В другия случай вторият език се усвоява на по-късен етап, когато детето е по-голямо или като възрастен човек.

Изяснявайки характерните черти на естествения, изкуствения и синтезирания тип билингвизъм, би следвало да се направи уточнението, че трите вида се наблюдават не само при деца и подрастващи, но и при възрастни хора. Причината за това е, че често възрастните хора също са изправени пред необходимостта от усвояване на втори език с различни комуникативни цели – особено в случаите на миграция.

В рамките на психологическата класификация на двуезичието феноменът се разглежда от много различни гледни точки. Една от най-интересните е предложена от Е.М. Верещагин. Според вида речева дейност той разграничава **рецептивен, репродуктивен и продуктивен** тип билингвизъм. Рецептивно двуезичие (буквално: възприемане) е налице, „ако това умение позволява на двуезичния да разбират речеви произведения, които принадлежат към вторична

езикова система, но нищо повече.“; репродуктивното двуезичие (буквално: възпроизвеждане) е „умение, което позволява на двуезичния да възпроизвежда (т.е. цитира) на глас или мълчаливо прочетеното или чуто“; продуктивно двуезичие (буквално: продуциращо) се наблюдава, „ако това умение позволява двуезичният не само да разбира (т.е. да възприема и разбира) и да възпроизвежда речеви произведения, принадлежащи към вторичната езикова система, но и да ги генерира.“ В случаите на продуктивно двуезичие обаче би следвало да се постави едно условие – продуцираната реч трябва да бъде граматически и семантично правилно построена, т.е. да бъде осъществена комуникативната функция на езика. [7]

Друг критерий в тази класификация е според свързаността на речта на всеки от езиците с мисленето. Б.В. Беляев разграничава **опосредстван** и **пряк билингвизъм**. При опосредствания тип двуезичният кодира и декодира „мисли, изразени от родния език“, тоест се отнася до вторичния език като кодова система за обозначаване на изразителните възможности на основния език. Така вторичните речеви умения са свързани с мисленето косвено. При прекия - вторичният език, вторичните речеви умения могат да бъдат свързани с мисленето директно. [2]

При класифицирането на двуезичието от психологическа гледна точка съществува и критерий, свързан с определянето на т.нар. **доминантен** речеви механизъм, относно един от езиците. Според У. Вайнрайх доминиращият език се определя от комбинация от фактори: степента на овладяване, начина на използване, реда на изучаване, ролята в общуването, емоционалната привързаност на говорещия към езика.

Изхождайки от това, би следвало да се направи изводът, че доминиращият речеви механизъм не трябва задължително да бъде идентифициран с майчиния език. В много случаи доминиращ е неродният език от гледна точка на това, че чрез него се обслужват по-голям брой комуникативни ситуации.

Друг критерий на психологическата класификация на двуезичието е корелацията на два речеви механизма помежду си. Най-напред тази класификация е разработена от Л.В. Шчерба (по Е. М. Верещагин) [13]. Ръководейки се от съотнасянето на двата речеви механизма помежду си, той разграничава два типа билингвизъм – **смесен** и **чист**. В случаите, когато двуезичният индивид, в зависимост от комуникативната ситуация, си служи само с първичната или само с вторичната езикова система, се говори за *чиста форма на билингвизъм* (например в семейството се говори само на един език-майчин, а в училище на друг-немайчин). Тогава, когато билингвиалната личност притежава способността в една и съща комуникативна ситуация да използва различни езикови системи, превключвайки свободно от едната на другата, се говори за *смесен тип билингвизъм*.

Подобна класификация, разработена от У. Вайнрайх и С. Ервин-Трип, описва Н.А. Забелина. Според С. Ервин-Трип се разграничават **смесен** (compound) и **координиран** (coordinate) билингвизъм [8]. Тук става въпрос за съотношението на двете езикови системи в съзнанието и речевата дейност на двуезичния индивид. „В първия случай носителите на езика смесват елементи от двата езика, речта нерядко е смесена, във втория случай речепроизводството на всеки от езиците протича самостоятелно“. Широко известна според Забелина е и хипотезата на У. Вайнрайх. В своите изследвания ученият, подобно на Ервин-Трип, разграничава **съставен** и **координиран** билингвизъм, но добавя и трети вид – **подчинен**. Класифицирани са според начина, по който се усвояват езиците. При съставния (свързан) билингвизъм говорещият разполага с определена концепция за понятието, към която може да се съотнесе и на двата езика, т.е. за всяко понятие има два начина на реализация (наблюдава се най-често в двуезичните семейства). При координирания билингвизъм всяка реализация е свързана със своя отделна понятийна система (наблюдава се най-често при имигрантите). За подчинения тип е характерно, че липсва концепция за понятията – в случая говорещият превежда думите от първия език на втория (наблюдава се, когато вторият език се изучава като чужд – в училище, на езикови курсове).

Н.А. Забелина представя и друга гледна точка във връзка с типологизацията на феномена билингвизъм - на Е. Ю. Протасова, според която в последно време започва да се разграничава **елитарен** и билингвизъм на населението с нисък социално-икономически статус – **плебейски**.

При проучване на билингвизма редица изследвания отделят специално внимание на възрастта като фактор при усвояването на втория, език. На 3-годишна възраст детето научава и двата езика спонтанно, благодарение на действието на същите механизми, които осигуряват владене на родния език, затова говорим за двойно усвояване на езика. След 3 години тези механизми започват да се променят и те вече говорят за овладяване на основните и вторичните езици. В бъдеще те обикновено отшумяват, така че след 16 години те говорят само за изучаване на втори език. Ситуацията с деца на възраст 8-16 години обаче не може да бъде описана еднозначно. За много деца на тази възраст училището е от решаващо значение. Резултатът от изучаването на втори език варира в зависимост от това колко езикова информация „получават“ в класната стая и на какъв език общуват със своите връстници.[4]

За определящ период при овладяването на втори език в науката често се приема възрастта 8–11 години, след което вероятността за добро качество на овладяване на фонетичната система на чужд език намалява, а вероятността за естествено владене на езикови конструкции намалява значително.

Относно ползите и вредата от ранния билингвизъм в научната литература има две противоположни позиции: според първата - всякакви допълнителни знания, включително знания за втори език, се тълкуват като полезни, според втората - ранното двуезичие е вредно.

В своята статията „Към въпроса за многоезичието в детска възраст“ Л.С. Виготски представя някои полюсни гледни точки относно ползите и вредата от ранното овладяване на два или повече езика [6]. Интересна е позицията на Епщайн, представена в статията. Всяко многоезичие според него е социално зло и задачата на учителя е да намали или смекчи влиянието на това зло върху развитието на детето. Затова детето трябва да говори само на един език, тъй като активното смесване на два езика, според неговите наблюдения, се оказва най-вредно. В изводите, които прави, Епщайн стига до още по-кардинални твърдения. Той твърди, че „вредата, причинена от многоезичието, зависи не само от активната или пасивната форма на езиковата употреба, но и от възрастта на детето. Многоезичието се оказва най-разрушително в ранното детство, когато у детето се изграждат първите умения и форми на мислене, когато асоциативните връзки между неговото мислене и речта му са все още крехки и когато поради това конкуренцията на други асоциативни връзки, установени в друга езикова система, се оказва особено пагубна за цялата съдба на речта и интелектуалното развитие.“ [6] В противовес на тази теория Виготски привежда експеримента, който френският лингвист Ронге прави със собственото си дете, растящо в двуезично семейство: баща – французин и майка – германка. Резултатът от този експеримент показва, че детето усвоява и двата езика паралелно и почти напълно независимо един от друг. Това паралелно овладяване на двете езикови системи засяга както фонетичния аспект на езика, така и неговите граматически и стилистични форми. В случая е приложен методът *един човек – един език*, т.е. всеки от родителите говори на своя роден език. Именно стриктното спазване на този принцип според учения е причина да бъде избегнато влиянието на двете езикови системи една на друга. Децата рано осъзнават разликата между двата езика и факта, че това са „майчин език“ и „бащин език“. [6]

Л.С. Виготски, разчитайки на собствените си изследвания, както и на изводите, направени от Ронге, застава зад твърдението, че взаимодействието на различни езикови системи не само не води до инхибиране на умственото развитие, но и допринася за развитието.

Представените гледни точки относно феномена билингвизъм – същност, типология, форми на проява, възраст и фактори, влияещи на овладяването на втори език – носочват към идеята, че това е сложно многопланово и многопластово явление, което, въпреки множеството изследвания, оставя още много неизяснени въпроси. Това е феномен, провокиращ различни

специалисти. С общи усилия от страна на педагози, лингвисти, психолози и всички останали участници в образователно-възпитателния процес, може да бъде осигурена подкрепяща среда за децата билингви.

References:

1. Avrorin V. A. Dvuyazychie i shkola. Problemy izucheniya dvuyazychia i mnogoyazychia. M. Nauka, 1972, str. 51.
2. Belyaev B.V. Ocherki po psikhologii obucheniya inostrannym yazykam.— M., 1965.
3. Blumfild L. Yazyk / per. s angl. E. S. Kubryakovoy i V. P. Murat. M. Izdatelystvo «Progress», 1968, str. 70.
4. Boytsova A. F. Vliyaniye rannego dvuyazychia na razvitiye myshleniya i poznavatelynykh sposobnostey uchashchisya. Psihologiya obucheniya inostrannomu yazyku. M, 1967.
5. Vaynrayh, U. Odnoyazychie i mnogoyazychie. Novoe v lingvistike. – Выр. 6. Языковые контакты. М, 1972, str. 22.
6. Выготский L.S. К вопросу о многоязычии в детском возрасте. Umstvennoye razvitiye detey v protsesse obucheniya. M., 1935, str.55-56.
7. Vereshtagin E.M. Psihologicheskaya i metodicheskaya harakteristika dvuyazychia (bilingvizma). M. - Berlin: Direkt-Media, 2014, str. 14,17.
8. Ervin-Tripp, S. M. Yazyk. Tema. Slushately. Analiz vzaimodeystviya. Novoe v lingvistike. – Выр. VII. Sotsiolingvistika. M., 1975.
9. Zabelina, N.A. O bilingvizme. Teoriya yazyka i mezhkulyturnaya kommunikatsiya. 2007, str.6.
10. Zalevskaya A. A. Voprosy teorii ovladeniya vtorym yazykom v psiholingvisticheskom aspekte. Tver: Tverskoy gosudarstvennyy universitet, 1996.
11. Rozentsveyg, V.Yu. Osnovnyye voprosy teorii yazykovykh kontaktov. Novoe v lingvistike. Выр. VI. Языковые контакты. М., 1972, str. 9-10.
12. Savremennoye talkovennoye rechnik na balgarskiy ezik. Caberoff, 2001.
13. Shterba, L.V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'. L.V.Shterba. – L.: Nauka, 1974.
14. Grosjean, F. Bilingual: Life and reality [Text] / Cambridge, MA: Harvard University Press., 2010. P. 4.
15. Macnamara J. How Can One Measure the Extent of a Person's Bilingual Proficiency? // Description and Measurement of Bilingualism: An International Seminar (University of Moncton. June 6-14, 1967) / L. Kelly (ed.). Toronto: University of Toronto Press, 1969. P. 80-97.
16. Riehl, Claudia Maria. Mehrsprachigkeit. Eine Einführung, WBG wissen verbindet, 2014.